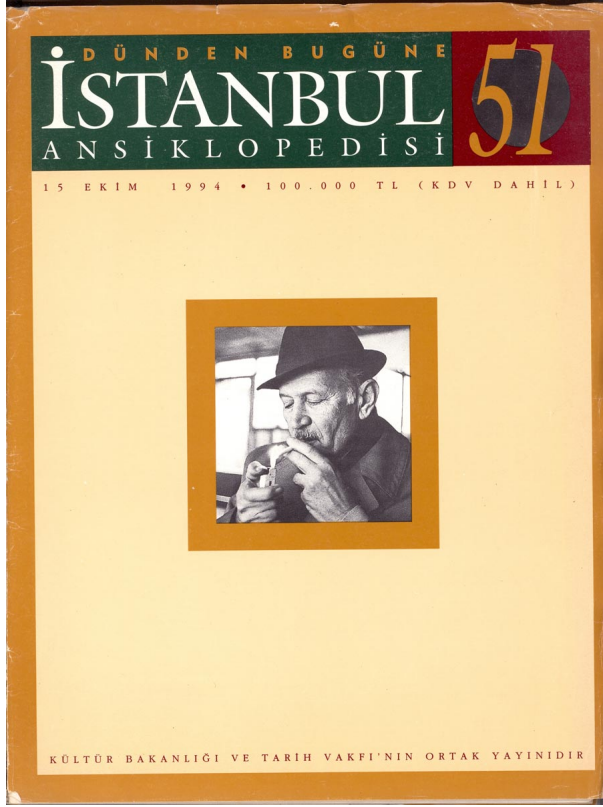

RUMLAR

Türkçede “Rum” sözcüğü, genel olarak Hristiyan Ortodoks mezhebine bağlı olan ve çağdaş Yunanca konuşan kimse anlamına gelmektedir. “Romalı” (Romeos) sözcüğünden türemiş olan Rum sözcüğü, tarih içinde kültürel, toplumsal, politik ve ideolojik gelişmelere paralel olarak farklı anlamlar almıştır. Sözcük Türkçede ve Yunancada her zaman eşanlamlı da olmamıştır. En çarpıcı fark günümüzde görülmektedir; Türkçede Rum dendiğinde, Yunan uyruklu olmayan ve Rumca konuşan Ortodoks anlaşılırken (İstanbullu, Kıbrıslı, Amerikalı Rum gibi), Yunanca’da “Yunan” (ya da Yunanlıların kendilerini adlandırdıkları gibi söylendiğinde, “Helen”) anlamına gelmektedir. Rumca denen dil ise çağdaş Yunancadan farklı bir dil ya da bir lehçe değildir.

Bizans Öncesi ve Bizans Dönemi

MÖ 658’de İstanbul yöresine ilk yerleşenlerden olan Megaralılar, kentlerine komutanları Bizas’a dayanarak Bizantion(→) demişlerdi. Atina’nın 30 km batısında olan Megara kentinden gelenler daha önce de, MÖ 674’te Halkedon’da (Kadıköy) bir koloni kurmuşlardı. MÖ 479’da Pers istilasından kurtulan kent, MS 2. yy’ın sonunda Roma İmparatoru Septimius Severus

(İbî 193-211) tarafından fethedildi ve kente İmparatorçe Antonina’nın adı verildi. Nihayet I. Constantius (→) zamanında, 11 Mayıs 330’da, kentin yeni kuruluşu kutlandı ve resmen yeni Romalı dönemi başladı.

Konstantinopolis’te yaşayan halkın kendisine “Roma vatandaş” anlamında “Rum” demesi, Caracalla’nın, 212’de ilan ettiği ve Roma İmparatorluğu içinde serbest yurttaş olan köle olmayan tüm halkı est yurttaş sayan tarihi kararnatı kadar eskilere götürülebilir. Resmi dil Latince olan Doğu Roma’nın başkentine “Yeni Roma” da denmişti.

Konstantinopolis’in önemli ve zengin bir Romalı başkente dönüştüğü bu dönem, Helenistik dönemin hemen sonrasında ve Hristiyanlığın yaygınlaştığı yıllara rastlar. Özellikle Roma İmparatorluğu’nun doğu kesimlerinde, Yunanca, din, ticaret ve kültür alanında egemen dil (lingua Franca) konumundaydı. İsa döneminden hemen önce büyük değişiklikler geçirmiş olan Yunanca, bu dönemde, bugünkü Yunancaya çok benzeyen bir görünüm edinmişti. Çeşitli soylar ve halklardan (Helenler, Etrüskler, Yahudiler, Surişliler, Moğullar, İskitler, çeşitli Asyalı halklar gibi) oluşan Konstantinopolis nüfusu bu Yunancayı kullandı.

Hristiyanlık da Yunancaya (Helenistik ortak dile) dayanarak gelişti. Yalnız İsa’nın dinini dile getiren Yeni Ahit (ve İnciller) Yunanca olarak yayılmakta kalmadı. Eski Ahit bile yer yer, Yunanca konuşan Yahudiler için Yunancaya çevrildi. I. Constantinus zamanında, 313’te Hristiyanlık yasak dışı oluştuktan çıktı, imparator da Hristiyan oldu. I. Theodosius döneminde de (379-395) Hristiyanlık dışındaki dinler yasaklandı.

Doğu Roma İmparatorluğu’nun başkenti olarak Konstantinopolis bu Hristiyanlaşma Yunanlaşma eyleminin merkeziydi. Resmi dil olan Latince de bu kente ağır ağır gerileşti yeni Yunancaya bırakıldı. 4. yy’da yasayınamelerin, 5. yy’da mahkemeler kararların, 6. yy’da yasaların Yunanca yazılmaya başlanması görüldü. Bu son yüzyılda Yunanca, Doğu Roma İmparatorluğu içinde antik resmi dil konumundaydı.

Bizans’ın dil alanında “Yunancalaşması” ile, Eski Yunan kültürüne yeniden kavuşma ve “Yunancalaşma” uzaklaşması bir arada yürütüldü. Hristiyanlığın egemenliği sonucunda antik Yunan uygarlığı yeniden (İslam, Olimpiyat oyunları (394) ve İktisat ayınları (395) yasak edildi. Eski filozoflar ve genel olarak “Helen” olma, putperest olma gibi bir anlam kazandı. Antik Yunanca saygın bir dil olarak, antik Yunan kültürü de, yeniden geçerli sayılmayan ama üstünlüğü kabul edilen eski bir kültür olarak edebiyat metinleri içinde yazılmaya sürdürüldü.

Konstantinopolis halkı Bizans dönemi yıllarında kendisine “Rum” (Romeos), Doğu Roma İmparatorluğu’na “Romana”, diline de Yunanca (Hellence) demistir. Bizans döneminde toplumsal kimlik ikili bir

temel üzerinde kuruldu; en basit Hristiyan Ortodoks din ve kimli olarak bu dinin dili olan Yunanca. Zaten Bizans’ın egemen dönemin de, Batı tarafından “Grek Ortodoks” olarak algılanması bu yüzdendir.

Bizans ile Latin Dünyası İlişkileri

9-13. yy’larda Rumların kimliklerini ve yaşam düzenini tehdit eden (ve biz-onları dogmasını besleyen) iki dışıyım vardı: Batıda Katolik dünya ve Doğu’da İslam Araplar ve Batı’dan sükrirtilmekte, bu gülere karşı toprak ve gelir kayıpları ve gerekçelerle, bu dönemden itibaren dinîsel metinleri bu korkuyu dile getiren.

Rum kadın ve çocuğu, 16. yy. anonim, solbuna, galeri 40

Ortodokslarla Katolikler arasında egemenlik ve başka çıkarlar bağlamında yüz-yıllarca sümiş olan mezhep anlaşmazlıkları, nihayet 1054’de Konstantinopolis’te Latin (yani Katolik) halka karşı bir saldırıya ve kayıma vardı. Üç yıl sonra Sicilya Kralı II. William müslümanlar olarak Selanikli fethedip halkı kıldatıncı geçirdi. 19 yıl sonra IV. Hadı Seferi Konstantinopolis’in fethi ve tüm zenginliklerinin soyulmasıyla sonuçlandı. Konstantinopolis’te bir Latin devleti kuruldu (Ok. Latin İmparatorluğu). Selanik, bütün güler karşısında karşı koy-madan teslim oldu. Rumların aristokrasi-si, kilise kurumu, nüfus sınıf ve barak-rassiyale merkezi bu yıllarda, Bizans’ın politik merkezine de dönmeye ve İmparator Teodosius Laskaris’in damgasını taşıyan Nikaita (İznik) kenti oldu. Batı’ya ve Doğu’ya karşı Rum (ve Latin Helen) kimliği bu devlet içinde ilk kez belirgin olmaya başladı.

Latince yörede tutunamadılar. Konstantinopolis 1204’te yeniden Bizans’ın eline geçti. Bu yeni Bizans, Batı’ya karşı önce dengeleme diyalı bir politika izlemiş

361

RUMLAR

durumundaydı. İmparator VIII. Mihail Paleologos Latincele ilişkilerini bozmamaya çalıştı. İbirlilikleri affetti, dil bilimselini tercüman olarak, Gasmoulo’leri (tubas Latin, amnes Rum dilleri) gemi yapımı-da kullandı. Venediklileri, Cenevizlileri ve Pisaneli kente yerleştirdi, kendi yasasına göre yaşamalarına olarak sağladı, ticaret hakları verdi. Amaç hem olası bir Latin saldırısını tahrik etmemek, hem durmadan ilerleyen Türklerle karşı Batı dünyasından askeri yardım sağlamak.

Ancak Batı’da, Konstantinopolis’i yeniden ele geçirmek amacıyla bir Haçlı seferi hazırlıklarının arkası kesilmemişti. En büyük tehlikeyi, genel olarak Latin dünyasından başka, somut olarak Sarp ve Ar-ravut desteğini de kazamış olan Angou’lu Charles oluşturuyordu. Bizans İmparatoru’nun bütün siyasal maharetleri, Konstantinopolis’in fethiyle biteceği kesin olan böyle bir Haçlı saldırısını engellemek için seferber edilmisti.

Batı’yi durdurmak için en etkili silah kiliselerin birleşmesi formülüydü; yani Katoliklerin inkileri ve papa, Bizans’ın Ortodoksların tarafından tonmacak, papanın deseki kazanacak, Batı’nın “mezhep sap-konları” suçlaması etkisiz kılınacaktı. Bizans, yaşamın son dönemlerinde bu ko-mayı hep açık tutmuştu. Bizans’ın üst düzey yöneticileri aynı anda Doğu ve Batı’dan gelen saldırlara karşı konuşmayacak-ları açık bir biçimde görmüşler ve buna dile de getirmişlerdi. Aralıksız süren görüşmeler sonucunda 1273’te Lioni’da VI. II. Mihail’in temsilcileri papanın inkileri-ni kabul ettirler, gerekli belgeleri imzaladı-lar. Ancak Konstantinopolis halkı ve ruh-ban sınıfının büyük bir bölümü bu ant-laşmaya karşı çıktı. 1353’te III. Andronikos, 1342’de V. İoannes Paleologos yeniden papaya boyun eğdiler. Ferrara-Floransa Konvili’nde (1438-1439) VIII. İoannes Paleologos ve 32 Ortodoks metropolit (baş-piskopos) ve nihai lider kiliselerin birleş-mesini ve papanın üstünlüğünü tanıdılar. Her seferinde, dinlerine bağlı Konstantino-polis halkı bu anlaşmalara karşı çıktı. Ki-mikler, Bizans geleceğine uygun bir biçim-de, onları koruyan Meryem Ana’nın, ancak dinlerine sonuna kadar bağlı kaldıkları su-rece destek olacağına inandırmış, başka bir kesim, herhalde özellikle 1204-1261 arasında gösterdikleri açgözlük ve acem-sizlik yüzünden Latinlerden ve olası egemenliklerinden çekiniyorlardı (Ok. ki-liselerin birleşmesi).

14. yy’ın ortalarında Bizans, Türkler ve Sırp ları ile toprak kayıplarından sonra artık, bütünüyle gücüz ve etkisiz bir devlet durumuna düştü. Osmanlı toprakla-rı ortasında bir adacığa dönüşmüş olan Konstantinopolis’in Latince tarafından alın-masının zorluğu herhalde Batılarda da an-laşılmıştı. Bu adacığın yöneticileri son ana kadar kiliselerin birleşmesini gündeme ge-tirmek kumulusu Batı’da, aradan insanlar ise ya Meryem Ana’da ya da İsa’nın göçün, yazgının Kayımlıazlığına boyun eğme-de aradılar. Aralık 1452’de Ayasofya’da, papanın temsilcileriyle birlikte Katolik ayın

yapılıp, imparator birleşmeyi bir kez daha ve yeniden onaylarken, halk ve kimi din adamları aynı anda Patristar Manastırı'nda kervel mezhaplarından yana ayın yapıyorlardı. Her şeyin bütününe bel- li olduğu 28 Mayıs 1453'te imparatorun bu- le halkan bir arada Ayasofya'da yaptıkla- rın son ayı ise Ortodoks geleneğine gö- re yapıldı.

Anadolu'nun Türkleşmesi

Anadolu'da en son Rum odaklarının da Türk-İslam yönetimi altında yaşamaları ar- tık kaçınılmaz olmuştur. Rumlar bu Türk-İs- lam-Osmanlı döneme sonraları Türköka- zı (Türk yönetimi) denilir ve böyle bir "egemenlik" bilincini tasamırlar. Rum dınyasının Türk yönetimi altına girmesi Konstantinopolis'in alınmasından çok ön- ce, 11. yy'da Türklerin Anadolu'ya girmes- yine başlamıştır. Rumların tarihi 11. yy'dan sonra doğrudan ve hemen hemen kesin- istir bir biçimde Türklerle ilişkilidir.

Baska kavimlerin zoru ve dala elve- rilerle Batı'ya gelen edime istem gibi ne- denlerle Batı'ya kayan Türk boyların Anadolu'ya yönelmeleri 11. yy'da başla- dı. Bu anların ideolojik gerekçe olanı, iki farklı toplum karşı karşıya gelmişti: Yerleşik Hristiyan toplum ve göçebe ya- da yarı yerleşik bir toplum olan Müslü- man Türkler.

Ankara karşı ancak kentler bir deye- rey kadar tutunabiliyor, ama sarfada çevrili olmayan yöceler talana karşı ko- yamıyor. Güçsüzleşen ve yoksullaşan Bi- zans devletinin ordusu başarısız bir dıne- sergiliyor. Ağır vergiler altında ezilen Rumlar Türklerin ilerlemesine karşı çı- kmıyor. Bizans topraklarına fesadlı ve- netçiler olarak gelp tutunamayan Latine- den farklı bir biçimde, kalıcı olarak ve Bi- zans fesadlılarından farklı bir zayı ve an- lıyay sergileyerek gelen Türkler Anado- lı'ya yerleşmiş oldu.

1378'ten sonra Bizans antik Osmanlı- nın vashı durumundaydı; hareket özgür- lüğünü bütünüyle yitirmişti. Osmanlılar Konstantinopolis'teki tahi kavgalarında söz ve karar sahibioldiler. Konstantino- polis'in Rum halkı kentin karantik gelece- ğini herhalde zerrimist, kent sonunda ya- Latinenin ya da Osmanlıların eline ge- cektir. Venedik ve Genova'nın yöneti- deki eski Bizans topraklarında yaşayan Rumlarla, Anadolu'da Türklerin egemenli- ği altında yaşayan Rumlarla arasında di- nisel öğütükler açısından kıyaslanıla- n İstanbul Rumlarca da vaphiyor, terchi tezarı eklebiş Türklerle aynı zayı- ba- syorlar. Türk yönetimi altında yaşayan Rumlar ikinci sınıf halk muamelesi görü- yorlardı. İktisat sayılıyor, çizge çıkarıl- dı, çocukları deşirme usulü yüzünden kaybedebiliyorlardı; ama gene de koni- lar göçmek olarak dala iyvili. Türk eg- menliğine giren yerlerde Bizans yasaları bütünüyle yürütülerek tutulmuştu, din ve ticaret alanı dala serbesti. Köylünün vergileri ve angaryaları Latinenin ege- menliğindeki yörelere göre dala hafifli. İmparatorların sonra en önemli kınase olan

Lukas Notaras'ın(-) ünlü "Latin başlıgını görmeksen keatin içinde Türk ün sarı- nın gömüldü" lafı bu lafırl sözün bu kışa- ramının özeti'dir.

Yaklaşık 400 yıl içinde (1071-1453) Anadolu Rumların arasında büyük bir düşüş oldu. Özellikle Anadolu Selçuklu- larından ortadan kalkmasından sonraki kan- şıktılar, selçukluluk ve güvensizlik yıllar- ında nüfus azalışına hıız olmuştur. Ürün talarları ve köleleştirmeler bu dönemde

Anadolu Selçuklularının ve sonraları Osmanlıların Anadolu'ya egemen olma- mla, Anadolu'da yaşayan Rumlar politik ve kültürel merkezleri olan Konstantino- polisin, Rum yönetici "aristokrasi"nin, Ortodoks kilisesinin ve genel olarak Bi- zans'ın ekonomik etkinlikleri ve ekimle- rinden yoksun kalmışlardır. Kilise bir yan- da topraklarının ve gelirlerinin büyük bir bölümünü kaybetmiş, devletin lojistik des- teğinden yoksun kalmış ve ayrıca dala ön- celeri Bizans bürokrasisinin üslenildiği kimi devlet görevleri de -yargı, cematlar ver- gileri toplaıık gibi- üslenmek zorun- da kalmıştı.

Ank Hristiyanlık yeni düşünceleri deri- olmuştur. Rumlar, ikinci sınıf halk olarak görüldü. Ortodokslar kimi ek vergiler ve- rildi, bu cemat pek anlama olamıyordu ve yalnız dıöşik statüleri vurgulamaya yön- elik kimi ikleler -günde zorunlu renkler gibi- denendi, adılar öntünde Müslü- manlarla est komunda değillendi, arada deşirme yönetimi ile çocuklarından ola- yorlardı. Bu ikinci sınıf cemat statüsü, Rumları kendi dınlinden ve soyundan olanı deşellerini yitirmelerinin kaçınıl- maz sonucu'du. Bu koşullar altında hal- kın büyük bir bölümü genellikle "serbest iradeciler" dınlere değıştirip Müslüman oldu. Bileak, yüzyıl içinde "Prigra Rum", Türklerin yeni yurtdına dönüştü.

Osmanlı Dönemi

1453'te Konstantinopolis'in Osmanlılarca fethinden sonra Rumların arasında kök- lü değışiklik oldu. Cematların varlığı, dıne ve kimi kılakları resmen tanıdı. II. Mehmet (Fatih), Teodoros Agallianos'un soyilevelerinin antlaşdığı göre, Bizans- ılı danielarının tasvissesi değışiklusun- da Ortodoks kilisesini yeniden kurdukları, kilisenin birleşmesine karşı çıkmış olan II. Gemistos Siotinos'ta "köle olarak satıl- mış olduğu Edine'de bulunmuş, İstanbul'a getirilmiş, Bizans geleneklerine uygun bir biçimde yeniden toplanmış sinod tarafından patrik seçilmiş ve Güne Bizans'ta oldu- ğu gibi devletin baskı olan sultanın da on- nı ile talimatı oturmuştu.

İki cemat, yani egemen ve Müslüman olan "yöneticiler" in cematı ile savaza ve nılması ama "boyun eğikler" için varlık- larına izin verilmiş olan Ortodoks cema- tı, İstanbul'da bu estizir ilişkililer sürü- lüp yeniden öretmek yaklaşık 500 yıl bir arada yasalandı. Hristiyanlık, güçlü bir deşicin karıvardı gövürz olanların dıni ise olarak geliştiği. Müslümanların dıni ise

farklı dinden kimseleri fetheden bir de- vletin dıni olarak kuruluğu ve geliştiği için, bu iki dıni münimeleri, bu kınest ama tamamlıyıcı gelenekleri yüzünden uyum sağlamaıa zorluk çekmediler. İslamıye basından beri "kırıp" sahiplerine yasanı hakkını, Hristiyanlar ise "Sezar'ın hakları" hep tanımladı.

Sultanın bir benata tanıdığı haklara "im- tiyazlar" dendi. Bu haklar Rumlar için ye- ni bir yasal statü oluşturdı. Ortodoksla- rın toprak içindeki yerlerini belirledi, Rum yöneticilerin yeni görevleri onlara saygı- lık sağladı ama sorumluluklar da yükledi. Güçlenen İstanbul kilisesi, Batı'nın Katolik dınyasına karşı bir zırlı gibi kullandı, deşelle işbirliği içinde, Ortodoksları ara- kılara İslama geçmelerine engel olama- makla birlikt, kilisenin birleşmesi hesap- larına son vererek Katolikleşmeyi engel- ledi. Ortodoks Patrikhanesi İstanbullu Rum- ların bugüne dek siren en eski kurum- ındır. Bizans'ın devamı sayılacak 17. yy'lık bir yasanı olmuştur.

Ortodoks Kilisesi Patrikhanesi II. Me- hmet'in sağladığı haklara göre kilisenin ve cematın başında sinod tarafından seçi- len "millet başı" patrik vardı. Patrinin tüm Ortodoks hakların üstünde mutlak ruha- nı ve ıktı yetkileri vardı. Kilise, evlilik, mi- raz gibi özel hukuk alımlarında davaları bıkabilirdi. Sonraki yıllarda patrikler vergi işlerini de karışmaya basladılar; özel ki- mi vergileri toplaıa ve kimi vergilerle devlet inleri gelenlerine verme zorunlu- luğunda kaldılar.

Patrikhane üç yönetim biriminden ola- yordu: Sinod, sinodon seçtiği patrik ve Patrikhane'nin ıleri gelenleri. Ancak yöneti- me, sonraları Fenelikt' o sınıfın olaıı- racak olan cematın zengin ve güçlü si- vilileri (Serataghi lakabıyla da bilinen Mi- chael Kantakuzenos gibi), zaman zaman (1570-1670 arasında olduğu gibi) Katolik ya da Protestan rahibesi büyüklükler ve Osmanlı yöneticileri de karışıyorlardı. Çakar kavgaları, nüvet olayları, hıziplişmeler içinde sık sık patrik değıştirilirdi. 15. yy'ın ilk yarısında 4, ikinci yarısında 18, 16. yy'da 18 ve 17. yy'da 54 patrik değışikliği oldu. Sonraki yüzyıllarda kınemaları tem- silcileri de Patrikhane yönetimine ağır- lıkları koımaya basladılar. "Yeni sinod" isimindeki yeni ve genişletilmiş bir kurul- la ve sivillerin aralı etimlikleri ve kimi görevleri işlenip özel urvan saıılı olma- larla patrinin gücü 17. yüzydan baslayarak zayıflamış oldu.

Patrikler genellikle devlete sadık kalı- lar. Ancak özellikle 1565-1620 arasında, Venedik, İspanya, papa gibi Batıcı güç- lerden yana bir tutum içine giren patrik- ler de görüldü. Bu yıllar Osmanlı Devleti ile Batı arasında toprak elde etme mücade- lerinin süngüğü ve güc dengesiinin, özellikle Akdeniz'de, henüz Osmanlılar- ılıne kesinlik kazanmadığı dönemdi. Baş- kalımlara katan yöreler genellikle Ve- nedik ile tarışlı bir ilişki ile bulunmuş olan Mani (Güney Mora), Epir, Kohn, Ye- dina, Rodos, Kiklad Adaları ve yerler, ba- kıldan din adamları ise genel genellekle

Batı'da eğitim görmüş, Rönesans'ın da et- kisinde kalmış olan kimselerdi.

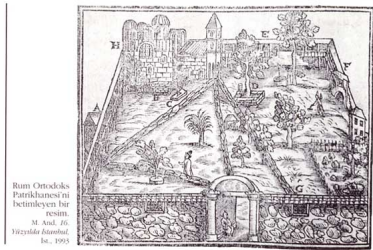
Ortodoks kilisesinin bu yeni yasanı dü- şünce ve kültürel katkı açısından pek par- lak olmadı. Kentlerde ve büyük yerleşim merkezlerinde Hristiyan cematların gen- tiğe seyreklemesi ve vakıflarında el konul- ması ruhban sınıfının ekonomik gelişirle- rinin azaltmasına neden olmuş, devletin el değistirmesi ise Rum milletini yönetici aristokrasisinin kültürel alandaki deste- ğinden yoksun bırakmış ve bu alanda ge- riletmiştir. "Ayдын" sayılabilecek birçok kimsa Batı'ya göç etmiş, eğitim kurumları zayıflamış ve hemen hemen yık olmuş- tu. Bu yeni dönemin ilk yüzölçümü başla- yarak Patrikhane kurumu, eğitimisi ve pa- ri bulaı mevkisi satın alması yavaş kınest ruhban sınıfıyla, büyük bir kültürel geri- leme sergilemişti.

II. Mehmet'in sağladığı imtiyazlar da sonraki yıllarda aynı açtenlikle sürdürölün- di. 1521'de İstanbul'da zorla İslamlaşır- ma girişimi oldu. 1580'te ise Patrikha- ne'nin kilisesi camiye dönüştürüldü. 17. yy'ın ikinci yarısında, Girit Savaşı (1645-1669), Venedik'in Mora seferi (1684) ve Avusturya Savaşı (1682-1699) yüzünden Osmanlı yönetimi Hristiyanlara karşı tutu- munu serletirdi. Bu dönemde iki patrik (II. ve III. Pantefenos) asıldı.

Osmanlı yönetimi Rumları Batı Avru- pa'daki Hristiyan dınyası ile ilişkilri kur- masına, onların edilemesine ve özellikle le onların inanclarını ve yöneticilerini be- nimsmelerine hogvırlık tutmaktı. Zaten Rumlara sağlanan aygıtların temel amu- cı Ortodoksların Batı'ya olaı bir işbirli- ğini engellemektir. 1486'ye patrik, 1499'da varılmış olan kiliselerin birleşmesi kaptı- rırmış bozdı. Katoliklerle ilişkililer kop- ru. Papanın eylem alanı, Osmanlı toprak- larının dışında tutuldu. Girit'te Katolik Ve- nediklere karşı iki Ortodoks ayaklanma- sından sonra (1454-1454 ve 1460-1462) adada Latin baskısı arttı. Ötek dısmın Ka- toliğe karşı Müslüman-Ortodoks ittifakı gündemeyleti.

Oysa Ortodoksların, Doğru Roma'nın (Bizans'ın) kurumsalından beri Batı ile iliş- kilileri, tüm cematlarına zıgınen kesintisiz sürdürülmüştü. Özellikle kilisenin birleş- mesinden yana olanları eğitim ve ideolo- ğik destek için hep Batı'ya girmişlerdi. Pa- trikhane'nin ve ruhban kesimin yoksullu- ğu ve güçsüzlüğü 15, 16. ve 17. yülar- da Batı'daki Hristiyan okulları, kurumları v.h. gövrel olarak Doğr'dakilerden dala ü- tündü. Katolik kilise, Ortodoksları kendine- ne bağlamak için uzlaşmacı formüller de gündeme getirmişti. "Ümit" denen anlayış göre Ortodokslar tüm geleneklerini, ayın biçimlerini, singierleri aynen sürdürlebi- leceklerdi. Yüzyıllar içinde "ümit" olan Or- todoks toprakları ve kimseler pek çoktu. Rumlar ya ıktı, bayramlık ve gıpta ile halkan Rumlar'ta olduğu gibi Osmanlı döneminde de vardı.

Luther 1517'de papaya karşı çıktı ve Av- rupa'nın mezhap Rumları arasında tarafat bul- an

madı ama bu iki kilisenin ıleri gelenleri nılması ama "boyun eğikler" için varlık- ları mektuplaşmalar aracılığıyla yıllarca sürdürüldü. Luther papaya boyun eğme- mis olan Ortodokslara ıktı duydu; yalın Philip Schwarzerd (1497-1560) Ortodoks din adamlarıyla ilişki kurdu. Resmi mek- tuplaşmalar 16. yy'ın ikinci yarısında bas- ladı; buna Patrik II. İeremias da katıldı. Bu Protestan-Ortodoks diyalogu ise Kato- likleri çok rahatsız etti.

Katolik kilisesi 1545-1563 arasında Tren- to Sinodu ile Protestanlığa karşı önlemler aldı ve kendine çekiliden vermeye çağı- rdı. Ortodoks dınyaya karşı da politikasını yumuşattı ve hatıı yardım elini uzatır gibi oldu. Patrikhane'nin Protestanlarla ola- tırılacak olaı bir ittifakı karşı onem al- ma gereğini duydu. 1577'de Roma'da Col- legio Greco kuruldu. Çok yüksek düzeyde klasik Yunan ve İtalyanest eğitim veren bu okula Yunanistan'dan burslu gençler alındı. Bu okut çağdaş Yunan aydınlanma hareketinde önemli bir rol oynadı. 1576-1599 arasında bu okula İtalya'daki Rum- ların baskı (bugünkü) Yunanistan yö- relerinden ve İstanbul'dan 125 öğrenci okudu. (Trento Sinodu'ndan önce de Ka- tolik İtalya'da Rumların dıni ve dıniin hoş- gövrlükle kabul eden okulları açılmış. Ono- doks din adamlarına kimi hakları tanımsı- tı. 1514-1521 arasında tarih ilk [çalışlı] Grekofon okul işel açılmış, burada son- radan kültür alanında önemli katkıları olacak kimseler okumuştı.)

Patrikhane tarihinde gelmiş geçmiş en ilginç ve aydınlanmacı patrik de bu yıllar- da yasadı. Ötüz Yıl Savaslan döneminde (1618-1648), Katolikler ve Protestanlar, yanda Fransı ile Avusturya, öteki yanda İngiltere ile Hollanda savasınaktaydı. Kiril- los Lukaris (1572-1648) Girit'te doğmuş, Padova'da okumuş, İskenderiye'ye patnğı ol- mış, bu sürece zaman ayırdıkları, kardı- naller, kralılar ve papa ile mektuplaşmış, 1621'de İstanbul'da patrik olmuştur. Kes- in olarak Katolik dınyaya ve anlayışa karşı çıkmış, patrik olduğunda Protestan

ekçileri ilişki kurmuş, onlara dala yakın bir anlayış sergilemişti. Dınyayı okulları yakından izlemiş, birçok okul kurmuş, 1608'den beri kaptanmış olan Patrikha- ne'nin yökselekullarını yeniden düzenle- miş ve baska ünlü bir aydın olan T. Kori- daleos yönetiminde bu kurumu etkin bir okula dönüştürmüş, Patrikhane'de bir mat- haa kurdurtmuş (1627). Yeni Ahit halk dı- line cevap Cenev'e de basırmış (1638) ve genellikle İstanbul'da aydınlanma lıvasını estirmişti. Ancak bu gelişmelere karşı tep- kiler gecikmedi. Katolik ekçiler ve tutucu Rum din adamları Osmanlı yöneticileri- ne verreye sokıldılar ve fitna ve baskılar so- nunda Lukaris 17 Haziran 1638'de dev- let kararnıyla boğuldu. Dısmından ku- şulsuzundan kırkay ay sonra matbaya ka- pıttırılmışlardı. Öteki girişimlerinde de set ekçileri, ıleri hamleler son buldu. Rumlar arasında gelişebilecek gibi görülen ve bir süre sürdürülmüş olan aydınlanma hare- ketlerinin de ömü kesilmiş oldu. Bu patrin- in, Batı'da eğitim görmüş olan tek patrik olmasının her halde bir rastlantı sayılma- ması gerekir.

Kilise ve özellikle Patrikhane kurumu, yönetim biçimi ve anlayış olarak 17. yy'a kadar gövrel bir süreklilik sergiledi. Kili- se-devlet ilişkilerinde de kesin bir çatı- ma ve karışıklı görülmemiştir. Osmanlı Devleti Avusturya ve Rusya gibi yabancı güçlerin girişimleri ve baskılarıyla Ono- doksları kimi ek hakları tanımsı, 1690'da Sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa za- manında, 1774'le KüçükKaynarca ve 1792 Yas anlaşmalarıyla Rumların hakları ye- niden doğulmuş, kilise kurumı halıkı ta- nınmıştı.

Anak 17. yy'a girerken Osmanlı Dev- leti'ne karşı Rumların dıenci basladı. Kos- mas Antiohos (1759-1779) dıni kullananak cemat kınılığını vurguladı ve slamta ka- dar bir tür ömü bilinci yaygınlaştırmaya çalıştı. Büyük Petro'nun Müslümanları Av- rupa'dan uzaklaştırmaya amacı gıtmine ge- geldikten sonra, kilisenin "kızasırlığı" de bir dı destek buldu. 1768-1774 ve 1787-1792

tendi. İflaslar kaçınılmaz oldu; mülk ve eşyalar yok pahasına elden çıkarıldı ve Türklerin eline geçti. Rum cemaati toptan bir ekonomik yıkıma uğradı. Vergilerini ödeyemeyenler Aşkale'ye toplama kamplarına sürüldü. II. Dünya Savaşı'nın Almanlar aleyhine döndüğü 1943 başlarında Varlık Vergisi uygulamasından vazgeçildi.

1945-1954 arası Rumlar için kısa ama rahat bir dönemdi. NATO çerçevesi içinde iki ülkenin yakınlaşması ve yumuşayan uygulamalar sonucunda, Rumlar geleneksel ticaret faaliyetlerini sürdürebildiler, cemaat içindeki dayanışma ve yardımlaşmadan da kaynaklanan koşullarla, İstanbul halkının ortalamasının üstünde bir yaşam düzeyi sağladılar ve 23 ilkokul ve 5 lise eğitim kurumları, spor ve kültür dernekleriyle yaşamlarını düzenlediler.

1930'lu yıllarda Nikolas Taptas ve Karamanlılardan (-) Zihni Özdamar (ya da Stamatīs Puloğlu) milletvekili oldular. Taptas'ın yerini sonra Mihail Kayıoğlu aldı. 1946'dan başlayarak Demokratik Parti'den doktor Nikolas Fakaçelis (1945), Vasil Kornos, Ahileas Moshos (1950), Aleksandros Hacıpoulos (1954) ve Hristos Ioanidis (1958) milletvekili seçildi.

Fırtınalar geçmiş gibiydi ki bu kez Yunanistan'ın Kıbrıs politikasını protesto etmek isteyen "nümavisçiler" tarafından, 6-7 Eylül 1955 gecesi Rumların işyerleri, evleri yağma edildi, 73 kilise tahrip edildi ya da yakıldı. Kimi semtlerde 200'e yakın ırza geçme olayı ve kundaklamalar oldu, bir papaz yakıldı, mezarlıklar tahrip edildi (bak. Altı-Yedi Eylül Olayları).

9 yıl sonra, gene Kıbrıs anlaşmazlığı yüzünden Türkiye Yunan uyruklu Rumların oturma iznini yenilememeye karar verdi. Birkaç ay içinde 8.000 Rumun Türkiye'yi terk etmesi gerekti. Ancak bu kimselerin çoğunun eşleri ya da yakınları Türk uyruklu olduğundan İstanbul'dan ayrılan Rumların sayısı yaklaşık olarak 15.000'i aştı. Son büyük göç 10 yıl sonra 1974'te Kıbrıs çıkartması sırasında ve hemen sonrasında, savaşın doğurduğu heyecan ve ulusçu coşkunun Rumlar arasında doğurduğu panik yüzünden oldu.

21. yy'a girildiğinde İstanbul Rumlarının tarih konusu olacağı nüfuslarının hızlı azalmasından öngörülebilir. Bugün İstanbul Rumlarının 2-3.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Rum cemaatin en üst kurumu olan Patrikhane'nin geleceği de, bir yandan cemaatin azalması, öte yandan kimi çevrelerce kuşkuyla bakılması yüzünden, pek parlak sayılmamaktadır.

Yakın geçmişteki Rumlar, daha uluslararası ve Batı'ya açık kozmopolit bir İstanbul'u anımsattıkları derecede, günümüzde nostaljik bir atmosfer içinde gündeme gelmektedirler. Rumlarla ve ulusçu çatışmalarla ilgili hoş olmayan anılar genellikle unutulmuş, tuvernali, sakarak şarkılı yanları ise anımsanmaya başlanmıştır. Rumlar âdetâ İstanbul tarihinin geride kalmış "hos" bir sayfası gibidir. Eski bir Rum kasap havasının sözleri, gittikçe daha az işitilen dilde, yüzyıllarca sürmüş olan bu süreci özetler gibidir:

Sto Galata tha pyo kراسi, sto Pera tha methiso / Ke mesa sto Yedikule, kopela thagapiso / Ebe ya Panaya, ta milisame / Oniro itane, ta lismonisame. (Şarap içtim Galata'da, sarboş oldum Pera'da, / Bir kız sevdim Yedikule'de. / Hoşça kal Meryem Ana, bu bir sobbett / Bir riya idi, unuttuk gitti.)

Bibl. *Historia Tou Hellenikou Ethnos* (Yunan Ulusunun Tarihi), I-XV, Atina, 1975; S. Aksin, "Osmanlı Tarihi 1600-1908", *Türkiye Tarihi*, III, İstanbul, 1988; A. Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Atina, 1983; G. Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara, 1989; S. Runciman, *Byzantine Civilization*, New York, 1956; S. Sonyel, *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Ankara, 1993; S. Vryonis, Jr., "The Greeks Under the Turkish Rule", *Hellenism and the First Greek War of Liberation 1821-1830: Continuity and Change*, Selanik, 1976.

HERKÜL MİLLAS

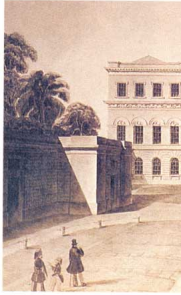
RUS ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ

İstanbul'da Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün kuruluşu Çarlık Rusya'sının bu konularda gerçekleştirdiği bir dizi çalışmanın meydana getirdiği zincirin doğal halkalarından biri olarak görülebilir.

Rus Çarı I. Petro 1718'de Rusya'daki arkeoloji araştırmalarını başlatmıştı. Bu kardan sonra çeşitli araştırma ve kazıların yapıldığı, bulgular üzerinde çeşitli yayınların ortaya konulduğu görülür ve araştırma faaliyetlerini yürütmek üzere çeşitli bilimsel kuruluşlar, enstitüler, müzeler kurulur.

İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü bir tespite göre 1894'te kurulmuştur. Bir diğer tespite göreyse Sakızağacı'ndaki bir evde 26 Şubat 1895'te çalışmaya başlamış, 1899'da da Tepebaşı'ndaki binasına taşınmıştır. Enstitünün kurulmasına Rusya Elçisi Nelidov önyak olmuştur. 1877-1878'de İstanbul'daki Rus Elçiliği'nde maslahatgüzar olarak çalışan Nelidov 1883-1897 arasında da İstanbul'da elçi olarak bulunmuştur. Tarihçilerin yazdığına göre Nelidov Boğazlarla birlikte İstanbul'un Ruslar tarafından ele geçirilmesini sağlamak için yoğun çalışmalarda bulunuyordu.

Esasında Rusların Orta ve İç Asya'da yaptıkları araştırma, inceleme, kazı faali-

G. Fossati'nin çiziminde Rus Elçiliği binasının batı (giriş) cephesi. Cengiz Can fotoğrafıdır